

Intervjuu Helle Metslangiga

Küsitles Reili Argus

Helle Metslang on keeleteadlane ja õppejõud, emakeele seltsi esimees. Tema peamiseks uurimishuviks on eesti keele grammatika. 2020. aastal pälvis Helle Metslang oma pühendunud töö eest F. J. Wiedemanni keeleauhinna.

- **Alustaksin algusest. Millal teadsid, et lähed õppima just eesti filoloogiat? Oli see kindel ja läbimõeldud otsus?**

Otsus oli tegelikult õppida ajakirjanikuks, ja see küpses gymnaasiumi lõpuks. Ajakirjanikutöö tundus huvitavana, huvi kirjasõna ja loomingu vastu olin kaasa saanud nii kodust kui ka koolist. Eesti filoloogiasse sattusin aga lihtsalt seetõttu, et ajakirjandus kuulus ühe eriharuna selle alla. Õppeainetest oli mu lemmikuks küll matemaatika, mõningast edu mul täppisteaduste jõuproovides sel ajal ka oli, aga enda meelest eba piisavalt ja nii olin selle suuna mõtted maha matnud. Keeleuurimishuvi ma endas küll teadvustanud ei olnud, samas pakkusid keelereeglid mulle mõnigi kord ainek arutamiseks ja vaidlustamiseks.

- **Meist enamikku on mõjutanud meie õpetajad. Keda pead enda eeskujuks või innustajaks?**

Õppisin Paide keskkoolis, paljudest toredatest õpetajatest olen tänu tundega mõtelnud eriti kahele: matemaatikaõpetajale Benita Aimplale ja emakeeleõpetajast klassijuhatajale Mai Hiimäele. Esimene innustas mu matemaatikahuvi, teine aga oli pigem eeskuju. Sel ajal täitsid kooli-grammatikad ka üldise keeleteadmiste varasalve ülesannet, neisse oli koondatud kogu põhiline info eesti keele kohta. Küllap sellise põhjaliku

raamatu läbitöötamine õrnas eas oleks kustutanud igasuguse huvi eesti keele vastu. Mai aga käsitles ainet – nii keelt kui ka kirjandust – selgelt, konkreetselt ja süstemaatiliselt.

- **Milline on sinu õpingute ajal olnud keele ja kirjanduse suhe? Doktoriväitekiri ulatus ju tegelikult otsapidi kirjandusse? Kuidas kujunesid just grammatikuks?**

Tolleaegses Tartu ülikoolis hõlmas eesti filoloogia eriala viit eriharu, millest ühele tuli pärast esimest kursust spetsialiseeruda: eesti keel, soome-ugri keeled, eesti kirjandus, eesti rahvaluule ja ajakirjandus. Ajakirjanikutöö lummuses oli ülikooli astunud suur osa meie kursusest, esimese aasta jooksul saime kogu eesti filoloogiast laiema pildi ja nii mõnigi leidis oma tee hoopis teisel suunal. Mina sain natuke proovida tööd ülikooli lehe juures ja esimese kursuse jooksul jõudsin selgusele, et ajakirjanikusoont mul ikka ei ole, küll aga huvitab mind täppisteadustele lähedane keele-süsteemi uurimine.

Oli tõeline vedamine, et just sel ajal tegutses Tartu ülikoolis moodsa keeleteaduse suundi viljelev uurimiserühm GGG (generatiivse grammatika grupp), mida vedas Huno Rätsep ja kuhu kuulus nii nooremaid õppejõude, kraadiõppureid kui ka üliõpilasi, ja ma sain selles osaleda. Esimese kursuse lõpuks oli erialavalikus selgus käes, spetsialiseerusin eesti keelele.

Ülikooli lõpetades saime kõik (peale ajakirjanike) pädevuse töötada eesti keele ja kirjanduse õpetajana, kirjanduse ja rahvaluule üldained olid kõigile ühised. Neist ainetest huvitas mind ennekõike keelele lähedasem osa, nagu kujundid ja stilistika, ja siit sai tuge ka mu esimene uurimisteema, regilaulu parallelismi süntaktiline analüüs. Teema pakkus välja Juhan Peegel, kes paralleelselt ajakirjanduse ajalooa uuris ka regilaulu keelelist eripära. Tegin sel teemal ülikooli lõputöö Peegli ja Rätsepa juhendamisel ning ka kandidaaditöö (vastab praegusele doktorile) Rätsepa juhendamisel. Süntaks oli sellega mulle tuttavaks saanud, tänapäeva keele süntaksi uurimise jätkus mu esimeses töökohas, keele ja kirjanduse instituudis (praegune eesti keele instituut) „Eesti keele grammatikat“ koostavas töörühmas.

- **Oled väga mitmekülgne: uurija, õppejõud, toimetaja-koostaja, teaduse populariseerija, juht jne. Kuidas jaotad või oled jaotanud**

eri rolle iseenda jaoks, st kellena end rohkem tajud, kas uurijana või õpetajana? Kui õpetajana, siis kas loengupidaja või pigem rohkem juhendajana?

Keele ja kirjanduse instituudis töötades olin pikka aega kindlasti ennekõike uurija. Tasapisi on õpingud ja töö mind viinud aga viinud mitmesse ülikooli: doktoriõpingud Oulu ülikoolis, töö lektorina ja külalisprofessorina Helsingi ülikoolis, töö professorina Tallinna ülikoolis ja alates 2007. aastast olen töötanud Tartu ülikoolis professorina, praegu emeritprofessorina. Selle kõigega on kaasnenud järjest enam rööprähklemist, mis ikka veel ei ilmuta kahanemise märke. Kord on esiplaanil üks, kord teine tegevus, ükski roll ei pääse selgelt domineerima. Olen seda nii kirunud kui ka nautinud. Õpetajana meeldib mulle seminarivormis töö, arutlemine nii üliõpilaste kui ka juhendatavatega. Puhast loengut ei ole ma õieti kunagi pidanud, ikka heidan vahele mõne ülesande või küsimuse.

- **Kas on tulnud ette, et on raske leida motivatsiooni, sest grammatiku töö on tihti üsna teoreetiline? Näiteks on mõnel teoreetilisemal teemal lõputööd kirjutaval üliõpilasel tekkinud küsimus, kellele on vaja näiteks teadmist, et eesti keele evidentsiaalsust väljendatakse just sellise või teistsuguse konstruktsiooniga. Kuidas motiveerida end tegelema teemadega, millest ei saa kohe ja praegu keegi käega katsutavat kasu?**

Ma arvan, et kui noort inimest motiveerib kohene käega katsutav kasu, siis tuleks sellest lähtuda juba eriala valikul, mitte viimasel ülikooliaastal. Aga keele sügavam tundmaõppimine on mulle küll olnud iseenesest motiveeriv. Töö „Eesti keele grammatika“ koostamisel andis kätte päris põhjaliku pildi tänapäeva eesti keele struktuurist. Selle põhjal on edasises uurimistöös kerkinud uusi ja põnevaid küsimusi: kuidas võis mingi konstruktsioon kujuneda, mis muutustendentse kasutuses on märgata, mis keelevahendeid eelistab üks või teine register, mille poolest meie keel on sarnane või erinev muude keelte suhtes, mis tegurid keele muutmisel kaasa mängivad, kuidas muutus ühes keelesüsteemi osas mõjutab teisi osi.

Viimase kohta oleks hea näide eesti keeles 13.–17. sajandil toimunud sõnade häälikkuju lühenemised, mistõttu muutus sõnade vormistik ja see on omakorda andnud tagajärgi lause ehitusse. Kadus näiteks omastava käände lõpp *-n*, mistõttu paljudel sõnadel (näiteks *elu*, *tubli*, *aasta*) omastav

nimetatavast ei erine. Tuttavate omakeelsete sõnadega saame hakkama, aga tänapäeval tuleb laiast maailmast järjest enam teistest keeltest pärinevaid sõnu ja nimesid, mille puhul on teinekord selgem kasutada omastava asemel nimetatavat, et nime algkuju (nagu tootjanimed *Mosh* või *Moshi*) üheselt näidata.

Evidentsiaalsus aga on ühelt poolt põnev kategooria muu maailma taustal, see on maailmas ebaühtlaselt levinud, selle lähem sisu (info päritolu märkimine: omast kogemusest, kellegi teise jutust, järeldumine mingitest asjaoludest), kasutusulatus ja väljendusvahendid erinevad keeltes ning ka sama keele eri stiilides ja registrites. Viimasel asjaolul on aga juba ka praktiline väljund: tasub teada, et näiteks ajakirjanduses ja teaduskirjanduses kaudsust märkivat verbivormi välditakse, ajakirjandustekstides eelistatakse info päritolu väljendada kaassõnataoliste väljenditega, nagu *kellegi sõnul* või *väitel*, mitte kaudse kõneviisiga, teadustekstis aga pigem saatelausega.

- **Mis on sinu arvates eesti keele grammatikas sellist, mis on kõige kõige huvitavam või erilisem? Mis on näiteks see, millest räägiksid innuga teiste keelte kõnelejaile või uurijale umbes nii, et „voh see asi on meil eesti keeles küll väga erine“.** On see mingi kategooria, vorm, lauseliige, konstruktsioon vms?

Kõigepealt räägiksin meile endile nii tuttavast sihitisest – sellest, et sihitise vormi erinevusega lausetes nagu *Ülle lahendas ülesannet* ja *Ülle lahendas ülesande* saab väljendada tegevuse kestmist või lõpetatust, mis ei peaks puutuma üldse sihitisse, vaid väljenduma verbis, nagu see väljaspool läänemeresoome keeli ja Läänemere areaali ka üldiselt (eri verbivormidega, nagu inglise või prantsuse keeles, verbiprefiksiga, nagu vene või saksa keeles). Natuke paradoksaalsete konstruktsioonidena nimetaksin veel näiteks evidentsiaalset konstruktsiooni *pidama*-verbi minevikuvormiga, olgu jutt mis ajast tahes (*Homme pidi ilus ilm olema*) ja *kus*-hüüdlauset, millel koha väljendamisega midagi pistmist ei ole (*Kus alles pörotas!*).

Eesti keele liited on tüüpiliselt sufiks, kuid loovas keelemängus, *bi*-keeles, kohtab infiks – sõnatüve sisse paigutatud elementi. Seda salakeelt mäletan oma kooliajast, kuid näide sellest leidub juba August Kitzbergi 1915. aastal ilmunud näidendis „Kosjasõit“: *Mibis kubiradi lebihe tobiimetus seebii sibiin obin, kubis Ebiisti kebiilt ebii obisata?*

Huvipakkuv pilt koorub ka meie tänase ühise eesti keelekuju jälgedes ajamisest. Eesti kirjakeelt arendasid kuni 19. sajandini siinsed sakslastest haritlased, kellele eesti keel ei olnud emakeel – nii põhines tolleaegne kirjakeel nende õpitud keelele, oli omamoodi vahekeel. 19. sajand on põnev aeg, suurte muutuste aeg kogu Euroopas ja mõnevõrra ka Vene tsaaririigis. Eesti kirjakeele arendamine läks järk-järgult eestlastest haritlaste kätte, kelle keelekuju oli aga omamoodi suland eestipärastest ja saksapärasest joontest, saksapäraseid keerukaid lausekonstruktsioone oli mõnel neist rohkemgi kui saksa autorite eesti keeles. Mäletan selle keele keerukust lapsepõlvest, vanaema riulis leidunud Laulu ja Mängu Lehest ja teistest 19. sajandi lõpu ajakirjadest; nüüd oleme koos Külli Habichtiga püüdnud selle kujunemisele jälile saada¹.

- **Süntaksi tervikkäsitlus on ilmunud ja see teos peaks justkui katma kõik eesti keele lausemoodustusega seotud teemad. Kuidas sulle kui toimetajale tundub, kas nüüd ongi tõesti kõik uuritud või on siiski veel midagi, mis (hädasti või siis vähemalt lähitulevikus) vajaks uurimist-kirjeldamist?**

„Eesti keele süntaks“ (toimetajad Mati Erelt ja Helle Metslang, autorid Mati Erelt, Tiit Hennoste, Liina Lindström, Helle Metslang, Renate Pajusalu, Helen Plado ja Ann Veismann, 2017) põhineb praegustel uurimustel ja autorite keeletundmisel, võttes kokku põhilise info eesti kirjakeele lauseehituse kohta mõne aasta taguse seisuga. Olulisi lünki ei tohiks olla. Eri teemade juures annaks kindlasti sügavamalt tunda süntaksist väljapoole jäävaid tegureid, mis mõjutavad üheskoos lause vormi, nagu mitmesugused tähendus kategooriad, seosed kontekstiga, suhtlejate teadmised, hoiakud, eelistused ja esiletõstud.

Üldises plaanis näen vähemalt kolme suunda, millega peaks pilti täiendama.

Esiteks eri keelekujude keelekasutus: erialade keeled, ilukirjandus, tarbetekstid, eri tüüpi netitekstide keel, suuline argikeel, noortekeel jne. Süntaksiraamatus on küll toodud tähelepanekuid ja näiteid eri registritest, kuid süstemaatilisi andmeid, nagu näiteks inglise keele grammatikas „Longman Grammar of Spoken and Written English“, pole seni olnud

¹ Metslang, Helle; Külli Habicht (2019). Sihitise sirgumine läbi 19. sajandi kirjakeele. Oma Keel, 38, 1, lk 16–26.

võimalik esitada. Uurimistöö aga käib, üks sellesuunaline projekt on käsil ka tööühmal, kuhu koos minuga kuuluvad Tiit Hennoste, Külli Habicht, Külli Prillop jt. Hea näite registreid kõrvutavast käsitlusest pakub Alice Luige ja Kelly Virroja artikkel siinses numbris.

Teiseks tuleb silma peal hoida keeles pidevalt toimuvatel muutusprotsessidel. Mõne konstruktsiooni kasutusala aheneb, mõnel jälle laieneb (arutlesime just Miina Norvikuga progressiivkonstruktsiooni, nagu *on uppumas*, *on kirjutamas* kasutuse laienemise üle); mõni sõnavorm kipub muutuma kaassõnaks; mõnele keerulisele konstruktsioonile eelistatakse järjest enam lihtsamat jne. Tegureid võib seejuures olla mitu, nii keeleväliseid (teiste keelte mõju, keelekasutustingimuste ja keelehoiakute mõju) kui ka keelesiseid (vajadus mingit tähendust väljendada, väljenduse lihtsus, analoogia, tähendusülekanne jne.) Kui varem algasid muutused keeles enamasti suulisest keelekasutusest, siis nüüd on lisandunud netikeel, mis ei taotle mitte niivõrd liiasust, nagu suuline suhtlus, vaid teksti lühidust.

Kolmandaks oleks vaja põhjalikumalt analüüsida nihkeid ja tendentse, mis on keelehoolde luubi alla sattunud, nagu nimetava kasutamine muude käänete asemel (nt *Moshi parfüüm*, *Mosh tarkvara*; peaks olema: *Moshi parfüüm*, *Moshi tarkvara*), millega võib kaasneda põhjarvõna kasutamine järgarvõna asemel (*saadeti saabub kolmkümmend üks juuli*; peaks olema: *saadeti saabub kolmekümne esimesel juulil*); saavas käändes määruse kasutamine lause alguses (***vastaseks on Hollandi jalgpalliklubi***; peaks olema: ***vastane on Hollandi jalgpalliklubi***). Jätan need lugejale mõtteaineks: miks kaldume nii väljenduma, kas kirjakeeles peaks eelistama emba-kumba varianti?

OK